

Základy archeologie

12. Mlado- a pozdně hradištní období,
kolonizace, hradecká soustava, počátky
českého státu.

Mlado a pozdně hradištní vesnice

- **11. – 13. stol.** – převládají malé vesnice s určitým řádem v jejich uspořádání:
- **Záblacany u Polešovic (Uh.H)** – výzkum R. Snášil
  - 10 – 1. pol. 13. stol.: několikrát přelokována
  - ves rozptýleného typu se shlukově spořádanými usedlostmi
- **Pfaffenschlag u Slavonic** – středověká vesnice na mladohrad. sídlišti (11. – pol. 12. stol.)
  - starší fáze s objekty uspořádanými do řady (d. 150 m)
- **Mstěnice u Hrotovic** – výzkum. V. Nekuda
  - vesnice návesního typu, osídlení: 2 fáze
  - 1. Raněstředověká:**
    - 9. – 1. pol. 13. stol.: slovanská osada (několikrát posunuta)
    - půdorys: podkovovitý, do oblouku, řadový
  - 2. Vrcholněstředověká:**
    - 13. stol. – 2. pol. 15. stol.: půdorys: pravidelný stabilizovaný, plužina
    - 1260 – 1278: vrcholně středověká ves (lokátor - Němec)
    - 16 usedlostí, mlýn, hospodářské budovy, sklepy a lochy

Pohanské přežitky

Kosmas – stěžuje si na nedodržování křesťanských zásad při pohřbívání za Břetislava I. a II.
(pohřbívání na polích, lesích a rozcestích, tj. mimo církevně schválená pohřebiště)

Dekrety Břetislava I. (1035-55) a Břetislava II. (1092-1100)

- informují o přestupcích proti křesťanským zásadám
(mnohoženství, rušení posvátných kultišť, zákaz pohanských obětí, regule pohřbívání aj.).
- Vedle křesťanských prostých pohřbů (orientace V-Z) existovaly „pohanské“ hroby
Velké Hostěrádky – 2 části pohřebiště: jižní pohanská, severní křesťanská (12. stol.)
Žalany u Těpic – pohanská a křesťanská část rozdělena řadou kamenů

1. Doklady předkřesťanských praktik: (v období tzv. dvojvěří)

- pohřební obětiny ve formě potravin
- vaječné skořápky (9.-11. stol.)
- pověrečné praktiky (metamorfované obětiny – obolus mrtvých)
- mohylové pohřby, používání rakví z kmenů stromů
- protivampyrické zásahy: zatížení kameny, kámen v ústech, na břicho, dekapitace
- základová oběť (živá, mrtvá)

2. Doklady pohřebních obřadů

- noční bdění u mrtvého, budování pohřební stavby nad hrobem

- **Pohřebiště:**

1. venkovská (nekostelní) řadová pohřebiště
2. kostelní a klášterní hřbitovy
3. pohřby na hradiscích klášterech

- **1. Venkovská nekostelní řadová pohřebiště:**

Poloha – na vyvýšených plochách; cca 300-500 m od sídlišť, u rozcestí
Velké Hostěrádky: 1,3 km od vsi

Uspořádání – **skupinové:** Staré Město-Na Valách

– **řadové (lineární):** Velké Hostěrádky: 10 řad

– **etážové:** spíše u kostelních hřbitovů

Hrobová jáma – u dospělých obdélná, u dětí oválná či lichoběžníkovitá

Úprava hrobů – ploché, výjimečně zpočátku mohylníky

Zánik – 11./12. stol.: zákazy Břetislava II. pohřbívát v polích a lesích (1092)

Čechy – Brandýsek (okr. Kladno), Lochenice (okr. H. K.), Sulejovice (okr. Litoměřice),
Praha-Motol (209 H), Radomyšl (okr. Strakonice - 463 H)

Morava – Mušov (230H), Holubice u Vyškova (2011H) , Předmostí (140H)

- **2. Kostelní hřbitovy:**

- **11. stol.** – u vlastnických kostelů na centrálních hradištích:
Budeč, Levý Hradec, Stará Boleslav, Starý Plzenec Litoměřice, Praha-Hrad
  - zakládaly nové: Uherské Hradiště-Sady: 943H: 87H středohrad. 856H mladohradištních
Znojmo-Hradiště, Olomouc, Brno, Znojmo - Hrad
  - klášterní: Olomouc - Hradisko, Třebíč
- **12. stol.** – hřbitovy: „locus sacer“ ohrazeny zdí, právo pohřbu skupinové a lineární uspořádání hrobů
Vysoká zahrada u Dolních Věstonic (100H)
- **Náhrobní desky** – Č: Praha-Motol (7), Stará Boleslav, Radomyšl (44)
  - M. Nová Dědina na Kroměřížsku, Pustiměř
- **Kamenné obložení** – Č: Stará Boleslav, Vyšehrad (kamenné sarkofágy (11. a 12. stol.)
  - M. Hradisko u Olomouce
- **Orientace hrobů** – podle umístění oltáře

- **1. pol. 13. stol.** – dobudována síť farních kostelů
- **13. – 15. stol.** – Narvice u Pohořelic: hroby hustě kolem kostela
  - etážové uspořádání: kosti ze zničených hrobů se deponovaly do jam
Děčín-Mariánská louka: 6 až 7 superpozic, 373H
  - Radomyšl: 463H
  - Oškobrh-kostel sv. Petra a Pavla: 296H
  - Řeznovice, Narvice u Pohořelic, Koválov u Žabčic, Konůvky u Heršpic
- **Pohřby uvnitř kostela** – prestižní: zakladatelé, významné osoby duchovní nebo světské
Bohušov: 18H pání z Fulštejna
- **Závěsné křížky** – enkolpion: pektorální kříž východního původu (Kyjevská Rus)

- **3. pohřby v kláštorech:**

- klášterní hřbitovy: nad sebou i vedle sebe
zvlášť pohřby mnichů a laiků
Hradisko u Olomouce: 750H 11. až 15. stol.
Třebíč: 160H 3 až 5 vrstev 13. až 15. stol.
- interiéry klášterních kostelů: hrobky, krypty fundátorů nebo mecenášů

- **Vysvěcení** – křesťanské pojetí smrti požadovalo vykonání předepsaných rituálů a úkonů včetně uložení nebožtíka v posvěceném místě

- od 6. stol. zákaz **pohřbívání v kostele**
853: rozdělení presbytáře na mužskou a ženskou část
- 1581: rouenský koncil stanovil pravidla rozdělení zemřelých pohřbívaných v kostele
3 kategorie: řeholníci
církevní a světské hodnostáři
osoby se zásluhami ve službě bohu
- děti byly do 11. stol. pochovávány odděleně

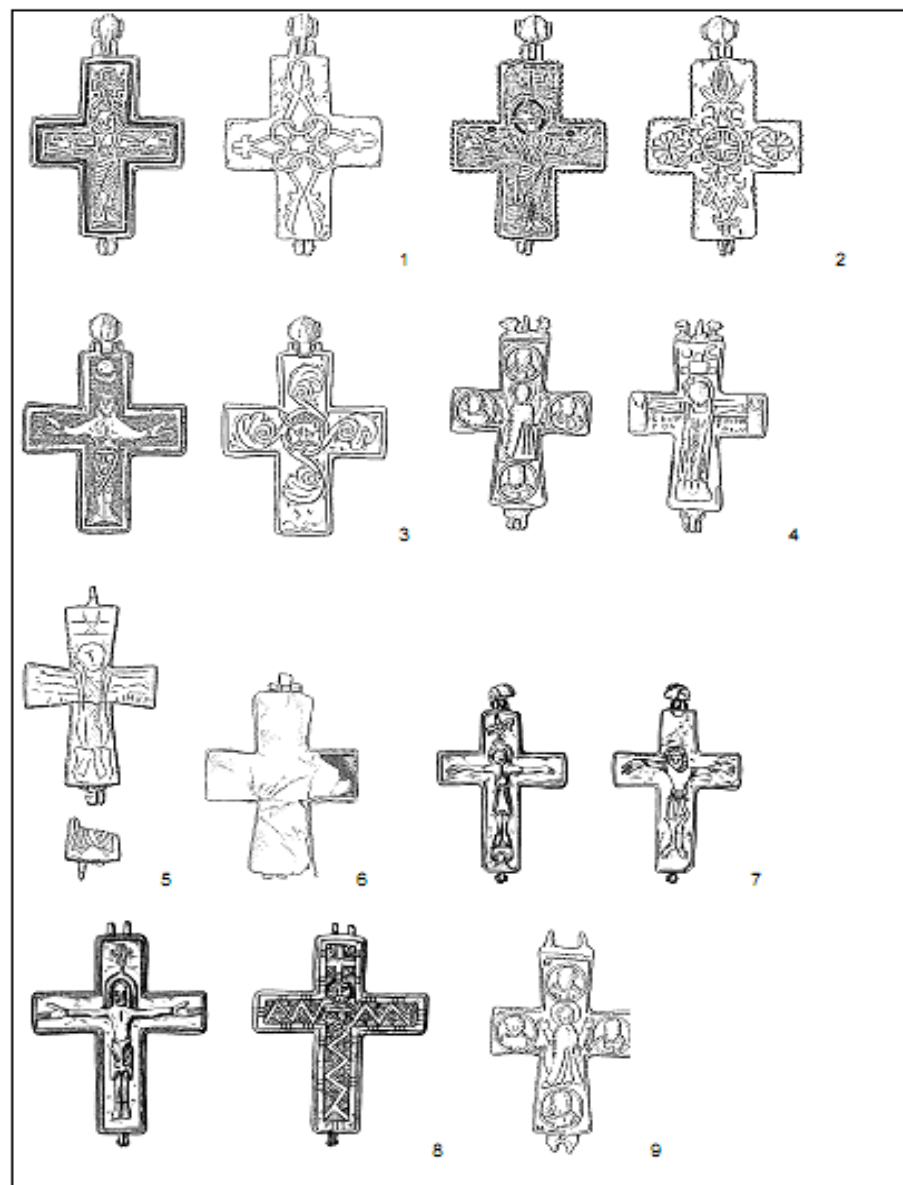
Mladohradištní pohřbívání

2. pol. 10. – 12. stol.

- **Kontinuita pohřbívání na velkomoravských a mladohradištních pohřebištích:**
  - horizontální rozšiřování** – Praha-Motol (9.–11. stol.), Rebešovice, Diváky, Prušánky 2
  - vertikální ukládání** – mrtví ukládáni do mělčích hrobů: Předmostí, Pustiměř, Dol. Věstonice
  - nové z 11. stol.** – vzdálené cca 2 km: Holásky, Nová Dědina
- **Změny** – vlivem křesťanství mizí oddělování světa živých od světa mrtvých
  - pohřbívání v blízkosti světců (ad sanctos) kvůli víře, že při Posledním soudu bude pohřbený pod ochranou světce, v jehož blízkosti byl pochován
  - **10. stol.:** z hrobů mizí potravinové milodary (nádoby s poživatinami a nápoji)
  - **10 až 11. stol.:** řadové uspořádání hrobů, hroby jsou mělčí
  - **11. stol.:** mizí militaria, mrtví jsou vybavováni pouze šperky nebo mincemi
    - darování šperků kostelu, u kterého byl dotyčný pohřben
    - mince: častější na Moravě (uherské, moravské a české ražby)
  -
    - 20. až 30. léta: esovitě záušnice** ze stříbra, bronzu
    - korálky: skleněné, jantarové, polodrahokamy (křišťál, karneol, achát, aj.)
    - prsteny: páskové, spletené, skleněné, s očkem
  - **11. až poč. 13. stol.:** mince jako “obol mrtvých” (doba oběhu před uložením?)
  - **od konce 12. stol.:** postupně mizí mince i šperky

Enkolpia

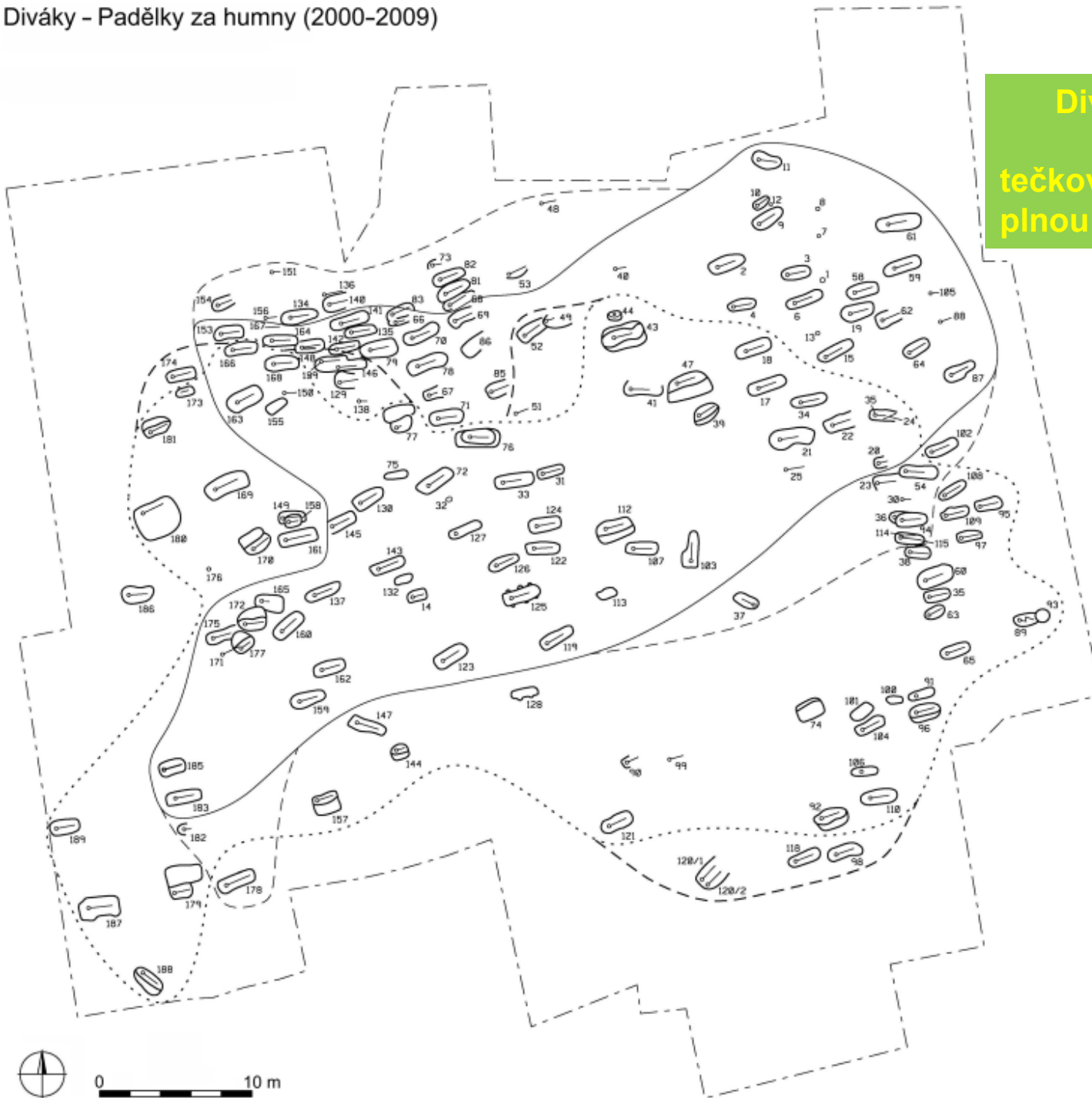
- Dvojdílné, závěsné pectorální křížky s reliéfním vyobrazením Krista na lici a p. Marie na rubu
- Provenience:
  - a) západní – emailované, vyspělejší
  - b) východní – řecké rovnoramenné kříže s rozšířenými konci
- Obchodní artikl, dar západní (email) a východní provenience
- Některé jsou opatřeny nápisy
- Surovina: bronz, pozlacený bronz, měď, olovo
- Z Kyjeva známo cca 300 ks
- Největší rozkvět: 11.–12. stol., u nás i ve 13. stol.
- Výskyt: Polsko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko
- Nálezy u nás: Praha-Vyšehrad, Opočnice-Poděbrady, Veltruby, Dřevíč, Kralovice, Nudvojovice,

Obr. 1.: Nálezy enkolpií: 1 – 6 Opočnice – Poděbrady; 7 Veltruby; 8 – 9 neznámá lokalita (Nechvátal 1979, 217 – 219).

Diváky, okr. Břeclav.

tečkovaně: středohradištní
plnou čarou: mladohradištní

Charónova mince

- **Tzv. obolus mrtvých** – náhrada za potravinový milodar
  - nejvíce dokladů z let 1035-1083
  - denáry Štěpána I. (1000–1038) a Ondřeje I. (1046–1060)
  - denáry olomouckého údělného knížete Oty I. Sličného (1061–1087)
  - denáry knížete Oldřicha (1012–1034), Vratislava II. (1061–1085)
- **Pavel Radoměřský** – rozšíření zvyku spojoval s Uhrami (antická tradice)
  - poč. 11. stol.: hlavní výskyt v Karpatské kotlině
  - do první pol. 12. stol: okrajově i Morava
  - zanikání zvyku kolem roku 1100
- **Jan Klápště** – doložil vkládání mincí do hrobů v průběhu celého středověku a novověku
  - majetek zemřelého, ozdoba, magicko-rituální předmět (tzv. „převozné“), ochranný amulet
- Radoměřský, P.: Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě, SbNM, A 9, 1955, 1-81.
- Kolníková, E.: Obolus mrtvých vo včasnostr. hrobech na Slovensku SIA 15, 1967, 189-254.
- Klápště, J.: Příspěvek k archeologickému poznávání úlohy mince v přemyslovských Čechách, AR 51, 1999, 774-808.

- **Kostel sv. Václava v Ostravě:**

- 1967 až 1968: výzkum Vlasty Šikulové
- v hrobech několik desítek kusů mincí
- 11 hrobů: mince v ústech (2 případy dvojice mincí)
- nejstarší: parvy Vladislava Jagellonského (1471–1516), nejmladší letopočet 1599
- **mince z 16. stol.:** na různých místech u koster, na dně hrobu, na dřevěných rakvích
- některé mince byly do hrobů záměrně vloženy, jiné v zásypech hrobů

- **Hřbitov u kostela sv. Jakuba v Brně:**

- 1990 až 2012: výzkum brněnská Archaia
- 25 mincí: **13. až 16. stol.**
- nejstarší ražba denár Přemysla Otakara (1247–1253)
nejmladší dvě drobné mince Ferdinanda I. (1526–1564)
- 10 mincí v nerozlišených hrobových zásypech
- 15 mincí nalezeno při exkavaci pohřbů
- 3 mince v ústech nebožtíka
- 2 mince na hrudi, jedna při levém humeru a jeden při levém koleni

- **Doklady předkřesťanských pohřebních zvyků:**

- **vykuřování hrobů:** nálezy uhlíků (pod skeletem)
- **pohřební hostina:** zlomky nádob a zvířecí kosti (kurů, vepřů, koz, ovcí, krav, koní, psů)
- **milodary:** skelety celých zvířat
  - kůň: Diváky, Velké Bílovice, Pohansko, Břeclav-Líbivá, Mikulčice-Kostelisko Olomouc-Nemilany,
  - Stará Břeclav: bojovník s koněm (staromadžarský)
  - pes: Velké Bílovice, Břeclav-Líbivá (mrchoviště)
- **záměrné rozbíjení nádob:** po hostině vhozeny do hrobu jako oběť
- **vejce:** symbol života: nálezy skořápek (symbol života, vzkříšení)
- **zažihání ohňů nad hroby:** očistný význam
- **protivampyrické zásahy:** pohřby ve skrčené poloze na boku, na břicho, dekapitace, svázané, končetiny, zatížení kameny nebo v ústech
- **neobvyklá (neanatomická) poloha skeletu:** zvláštní postavení ve společnosti (kouzelník?)

- **Datování pohřebišť:**

- změna ritu okolo r. 800
- podle předmětů nalézáných v hrobech
- na birituálních mohylnících je doložena kontinuita pohřbívání mezi starší a střední dobou hradištní

Pisanki a chřestítka

- Hliněná malovaná vajíčka s glazovaným povrchem (motiv rybích šupin) byly symbolem života a plodnosti (cca 13 x 12 cm)
- Výzdoba: červené nebo zelené barvy, motiv rybích šupin, spirála
- Magický a kultovní význam: obětiny
  - základové (zdroj potravy)
  - hrobové (zmrtvýchvstání)
  - hračky (polští badatelé: K. W. Ślusarski, manželé Wrzesińští)
- Nálezy: Přerov, Olomouc (3x)

Přesleny z ovručské břidlice

- **Funkce** – typický ženský atribut rozšířený především v 11. a ve 12. stol. běžně i ve vesnickém prostředí.
- **Surovina**: vyráběly se z růžové až nafialovělé břidlice, která se těžila v okolí Ovruče (160 km sz. od Kyjeva), kde byla doložena nepřetržitá těžba od 2. pol. 10. stol. (další doly v polských Górach Świąntokrzyskich (u Tarnobrzegu).
- Dvoukónické, diskovité, nepravidelné (průměr: od 2-4 cm, v. 0,5-5 cm)
- Těžší pro spřádání lnu, lehčí pro vlnu
- Nálezy: Pražský hrad (Loretánské nám.)

Levý Hradec

Znojmo

Olomouc

Hradská organizace

- **Jiří Sláma – 1) Hradiště: tzv. centra 1. řádu**
  - území rozděleno do menších obvodů spravovaných z nejdůležitějšího hradu
  - na správním hradu sídlil hradský správce (comes či prefectus urbis)
  - od pol. 12. stol. castellanus:
    - a) velel hradské posádce
    - b) prosazoval knížecí nařízení
    - c) staral se o ekonomické a vojenské záležitosti
    - d) zajišťoval veřejný pořádek a soudnictví
  - **od 12. stol.:** část úkolů přebírali další knížecí „úředníci“ (iudex, camerarius, villicus aj.)
  - **beneficia:** a) **dočasné** propůjčení knížecího majetku vázané na výkon služby
b) **trvalá** dědičná držba – později
- **2) Dvorce: tzv. centra druhého řádu**
  - **od 11. stol.:** v areálech hradišť nebo poblíž opevněných center
    - a) v podhradích
    - b) v otevřené krajině

Hradiště v Čechách

- **J. Sláma** – z 20ti hradišť ve středních Čechách vyčlenil 5 hradišť, které tvořily opěrné body **přemyslovské domény**

obvodové: Mělník, Stará Boleslav,
Libušín Tetín a Lštění

uvnitř: Budeč, Levý Hradec

– **společné znaky:**

- 1) ve vzdálenosti 26–34 km od Prahy
- 2) na okraji sídelních enkláv a u cest vycházejících z Prahy.
- 3) vznik: 9./10. stol. (období Spytihněvovy vlády: 895–915).
- 4) na akropolích nejstarší české kostely

Hradská organizace

- **Dušan Třeštík** – systém správy v přemyslovském, piastovském a arpádovském státě charakterizoval jako „**středoevropský**“ **typ**“
  - vládnoucí elita žila z podílu na důchodech státu, který získala jako odměnu za služby panovníkovi
  - panovník se opíral o **hradskou a tzv. služebnou organizaci**
  - **12./13. stol.:** hradský systém zanikl: **pozemková šlechta**

KRZEMIENSKA, B.–TŘEŠTÍK, D., Služebná organizace v raně středověkých Čechách, ČSČH 12, 1964, 637-667.
- **D. Třeštík a J. Žemlička** – aplikace pozdně karolinského modelu státní správy na základě místních specifik (rozpad úřednického státu v západní Evropě: 9/10. stol.)
- **J. Žemlička** – panovník propůjčoval půdu k užívání
  - 90. léta: teze o „privatizaci přemyslovského státu“

Hradská organizace

- **L. Jan** – zdůrazňoval více prvků:
  - a) působení „kmenové“ aristokracie, panovnické družiny,
  - b) zákonodárnou roli elity, importované feudální prvky
  - za kardinální považoval otázku soukromého vlastnictví (stará aristokracie)
  - uznává hradskou soustavu jako volněji konstruované síť podobnou feudálním systémům západní Evropy
  - odmítá tzv. služebnou organizaci
- **L. Jan a M. Wihoda** – svobodná pozemková držba od počátku přemyslovského státu
  - pozemková beneficia od 11. stol.

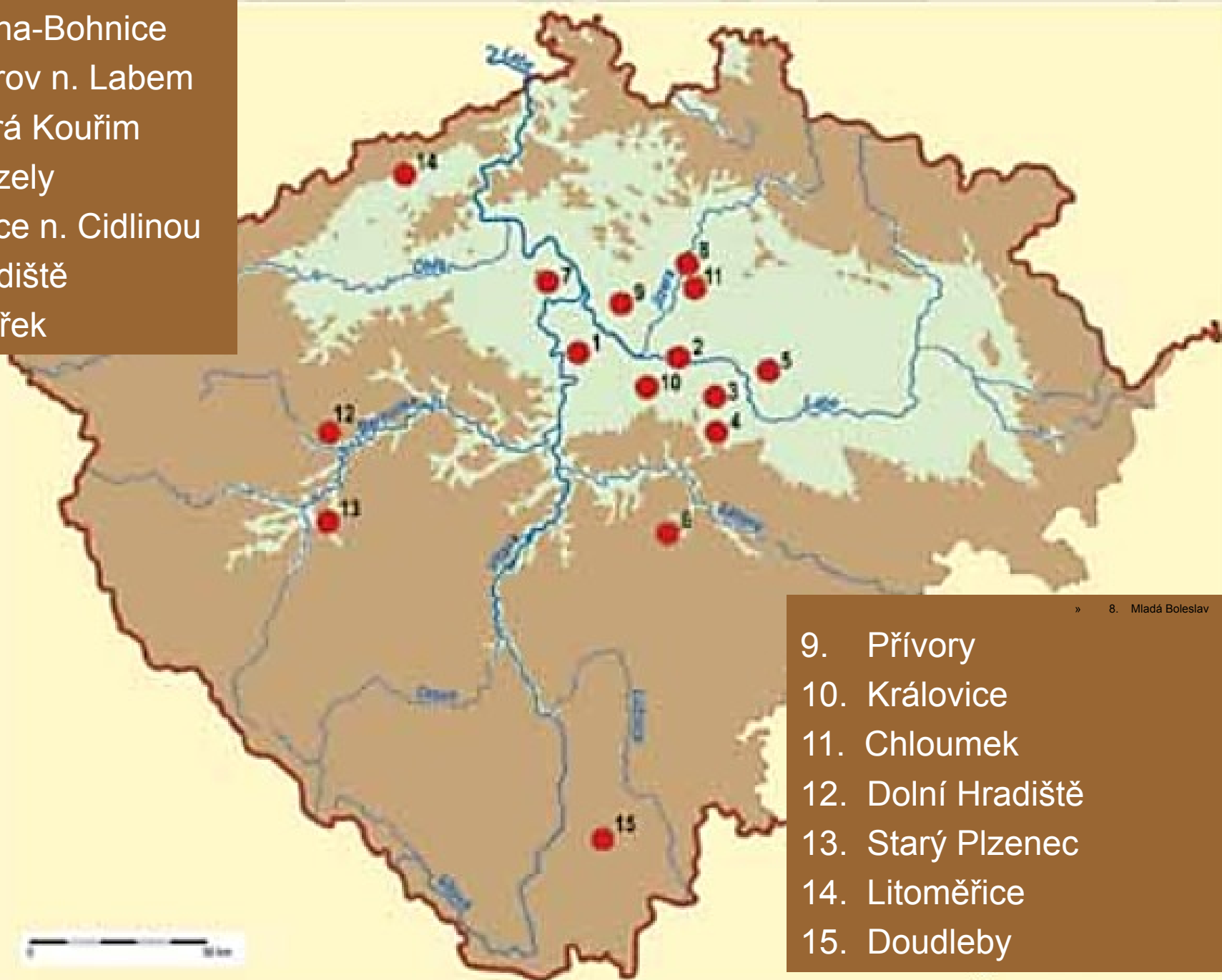
Hradiště v raném středověku

- **vznik:** je spojován s dezintegračními procesy po trvalém usazení
- **význam:** opevněná sídla místních vládců tvořila ústřední centra menších teritoriálních celků vymezených přirozenými geomorfologickými a hydrologickými hranicemi
- **funkce:** politická, administrativní, hospodářská, ideologická, vojenská a kultovní (kostely – příklon ke křesťanství)
- **trvání:** **vznik:** 10. stol.   rozšíření za Boleslava I. a II.
vrchol: 11. stol. za Břetislava I.
zánik: 12. stol.

Hradská organizace

- **po roce 1000** – síť přemyslovských hradů se mění ve skutečnou hradskou organizaci základem se stávají správní hrady:
  - a) **hrad** – civitas, castrum, který ovládá přilehlý:
  - b) **hradský obvod** – civitas, provincia, jenž spravuje:
  - c) **správce** – comes, prefectus, urbis, castellanus
– dohlížel na služebný lid, výběr daní
- **Správní hrady** – světská a církevní centra: obvod: ø 30 km
- **Pol. 11. stol. – Čechy: 15 správních hradů:**
Litoměřice, Žatec, děčín, Kouřim, Chrudim, Čáslav,
Mělník, Mladá Boleslav
klíčová: Pražský hrad a Vyšehrad
  - **Morava:** 8-10 hradských center:
klíčové: Olomouc, Brno, Znojmo (sídla údělů)

1. Praha-Bohnice
2. Přerov n. Labem
3. Stará Kouřim
4. Hryzely
5. Libice n. Cidlinou
6. Hradiště
7. Vepřek

9. Přívory
10. Královice
11. Chloumek
12. Dolní Hradiště
13. Starý Plzenec
14. Litoměřice
15. Doudleby

Hradská soustava v Čechách

- **12. stol.** – 15 správních hradů:
  - a) většina nebyla opuštěna a vyvíjela se do podoby důležitých vrcholně středověkých měst (např. Mělník, Litoměřice, Žatec, Mladá Boleslav, Kouřim, Čáslav)
  - b) méně významná zanikla (Lštění, Budeč)
  - c) osídlení pokračovalo ve formě vesnického sídla (Levý Hradec, Tetín, Libušín)
- **Konec 12. stol.** – hradská soustava na přelomu raného a vrcholného středověku zanikla

Hradská soustava na Moravě

- **1019/20** – Oldřich dobyl Moravu (Boleslav Chrabrý), kterou spravoval formou beneficií (úřady, hodnosti, výsluhy družiníkům)
- **1041-1055** – za Břetislava I. **vybudována hradská soustava**: 8-10 objektů (v Polsku kastelánská, Uhrách komitátní)
  - a) **sev. a stř.** – starší VM lokality: Olomouc, Přerov, Hradec
Přerov – správní hrad pro přerovskou a holasickou provincii
(do poč. 30. let 13. stol.)
Chotěbuz-Podobora – přesun: Těšín
  - b) **jižní** – nové hrady 5-10 km od starších hradisek: Pomoraví, Podyjí
Líšeň-Staré Zámky – Staré Brno
hradiště sv. Hypolita ve Znojmě – Znojemský hrad
Pohansko u Břeclavi – Břeclav

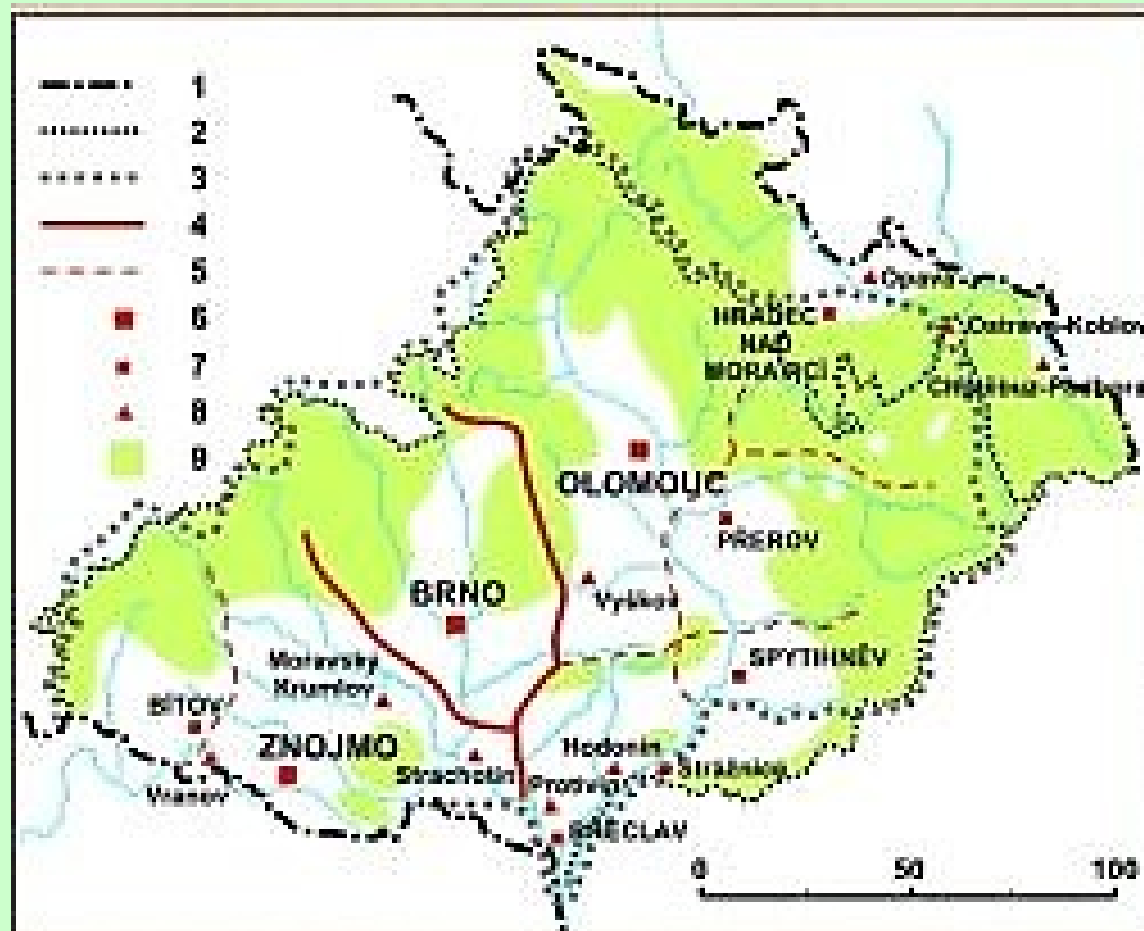
Správa Moravy

- **Břetislav I.**

- **1055:** vyhlásil tzv. stařešinský nástupnický zákon
rozdělení Moravy na **údělná knížectví:**
- **2 úděly:** a) olomoucký – obranu vůči Uhrám a Polsku
b) brněnský – proti východní bavorské marce
- **4 úděly:** a) světské: brněnský, olomoucký a znojemský
– moravská přemyslovská sekundogenitura
b) církevní: olomoucké biskupství pod pražským ústředím
– 1063: obnoveno olomoucké biskupství

Správa Moravy

- **2. pol. 12. stol.** – úděly zanikají
- **Morava** – ustavena jako markrabství po vyřešení bratrských sporů Přemysla Otakara I. a Vladislava Jindřicha (1197–1222)
  - první markrabě: **Vladislav Jindřich**
  - markraběcí titul je dědičný
  - markrabata potvrdila dědičnou vládu českých Přemyslovců
- **1212 – Zlatá bula sicilská:** potvrzení královské hodnosti císařem Friedrichem II.
  - Morava je integrální součástí českého státu
(Vladislavu Jindřichovi potvrzena držba zboží "Mocran et Mocran")

- 1 státní hranice
- 2 předpokládaná hranice Moravy v 11. a 12. století
- 3 historická hranice Moravy a Slezska
- 4 předpokládaná hranice moravských území
- 5 předpokládaná hranice městských obvodů

- 6 sídla biskupských křesel
- 7 sídla městských obvodů
- 8 ostatní hrady
- 9 lesy

Mapka dle Z. Mětiného.

Církevní organizace

- 1) **Období emancipačního boje: 10. – poč. 13. stol.:**
  - **do 13. stol.** – církevní instituce závislé na tzv. zakladatelských právech:
    - a) panovníka – vlastník majetků s fiskálními zájmy
    - b) šlechty – od konce přeměna arcikněžských kostelů v kapituly, které do konce 12. stol. fungovaly pouze jako oratoře bez farních práv
  - Velkofarní kostely** – do konce 10. stol. pouze ve správních centrech provincií (nesetkáme se se založením mimo hradiště)
  - Hradské kostely** – s právem křtu a pohřbu
    - udílení všech druhů svátostí, tzv. **farní přímus**

Církevní organizace

- **973** – vzniklo **pražské biskupství**, které spadalo pod biskupství v Mohuči
  - před tím nelze hovořit o církevní organizaci
  - první pražský biskup: **Dětmar** (výchova kněží, svěcení kostelů)
  - druhý: Slavníkovec **Vojtěch**
- páteř (církevní) **velkofarní organizace** tvořily:
  - a) **kostely** – panovnické: pouze na centrálních hradech (vlastnické)
(Praha, Vyšehr., Boleslav, Litoměřice, Olomouc, Litomyšl)
    - u nich: **kolegiální kapituly**
  - b) **pražské biskupství** – liturgie a sakrální činnost (svěcení kněží aj.)
  - c) **kláštery** – panovnické fundace, centra víry, hospod., vzdělanosti
    - zaopatření prvních řádů z knížecích majetků
(lidé, půda, důchody).

Církevní organizace

- **1063** – obnovení **moravského biskupství v Olomouci** jako součásti římské církevní provincie moravské (mělo podobné postavení jako pražské)
- **Od 12. stol.** – sílí emancipační snahy církve
  - clunyjské hnutí: **Jindřich Zdík** prosadil církevní reformu
  - 30. léta: instituce **arcijáhnů** – první církevní hodnostáři nezávislí na světské moci.
  - 1146** – Zdík získal od knížete imunitu pro statky olomouckého biskupství.

Členění kostelů podle významu:

- a) katedrální chrám: sídlo biskupa a kapituly
- b) velkofarní a farní kostely
- c) venkovské kostely (*ecclesiae plebales*) a kaple (*ecclesiae filiae*)

Církevní centrum v Olomouci

- **10. stol.** – po zániku VM v Olomouci pokračoval život dál
  - do bezpečí se stáhly zbytky světské i církevní nobility
  - na rozdíl od jihomor. center zažívala velký rozkvět
- **Třída 1. máje** – množství artefaktů potvrzuje, že zde kvetl čilý společenský i hospodářský život
  - předpokládá se, že tady fungoval velmožský dvorec.
- **Křížkovského ul.** – v jámě: žel. sekerovitá hřivna, keramika z pol. 10. stol., kamenná destička s rytinou muže s křížem (kněz, krycí destička z oltáře ?)
- **Předhradí** – od katedrály sv. Václava zhruba po dnešní Muzeum umění
  - nálezy úlomků tašek (krytina VM stavby z 9. stol.)
  - zbytky malty z 9. století, fragmenty skleněné okenní vitráže
  - nález kovového stylu (pisátko)

Křížkovského ul.:

- kam. destička s rytinou (kněz), z oltáře?
- zlomek střešní krytiny (velkomoravské)
- žel. sekerovitá hřívna

Olomouc – Dolní nám 2012: 10 žárových hrobů s kremacemi uloženými v keramických urnách. Nejvýznamnějším objevem jsou základy románského kostelíka (obr. 3, červeně) s dochovanou částí terakotové dlažby z přelomu 12. a 13. století (obr. 2). V první polovině 13. století byl tento kostel nahrazen větší gotickou stavbou, která byla zřejmě postavena těsně před lokací města ve 40. letech 13. století (obr. 3, modře). Jednoduchý jednolodní kostel s apsidou zde přetrval až do 15. století, kdy k němu byla přistavěna kaple sv. Markéty, která byla založená v roce 1417 (obr. 3, modrá a okrová).

Soutisk půdorysů tří nalezených kostelů
(foto R. Zatloukal)

Část terakotové dlažby z konce 12. stol.

- **Období konsolidace: 13. – konec 14. stol.**

- prosazení církve ve společnosti a jejího vlivu v duchovní oblasti
- **liturgie:** pravidelné bohoslužby, kázání, církevní, slavnosti, poutě, svátky
- **desátky:** poplatky za náboženské úkony a obřady (fiskální politika papežské kurie)
- podpora církve od šlechty a měšťanstva
- masové zakládání far a jiných klášterních ústavů (hlavně městské žebravé řády)
- církev organizuje každodenní život: svátky, svátosti (křest, pomazání)
- dochází k posílení autority církve v úřadech správy státu
- vzrůst církevního majetku (celibát)

1344 – Karel IV. povýšil pražské biskupství na **arcibiskupství**

- vznikla samostatná církevní provincie
- prvním arcibiskupem se stal Arnošt z Pardubic
- podřízená biskupství: Olomouc (1063) a Litomyšl(1344)

Kolonizace

- **10 až 13. stol.: vnitřní** – osídlování poloh ve vyšších nadmořských výškách kolonisty ze starého sídelního území (domáci).
- **13. až 15. stol.: vnější (tzv. německá)** – řízené osídlování neobsazených poloh kolonisty z německy mluvících zemí (Rakousko, Porýní).
- **Organizátor** – panovník
  - církev
  - šlechta
  - bohatí měšťané
- **Lokátoři** – dobří znalci právních norem a zkušení organizátoři, kteří dokázali sjednat podmínky, za nichž se vyplácelo zakládání venkovských i městských sídlišť
- **Konizační proces** – nové obyvatelstvo do kolonizovaných oblastí přináší
  - a) vlastní právní normy
  - b) sociální zvyklosti
  - c) nové technologie (řemeslníci, obchodníci, horníci)

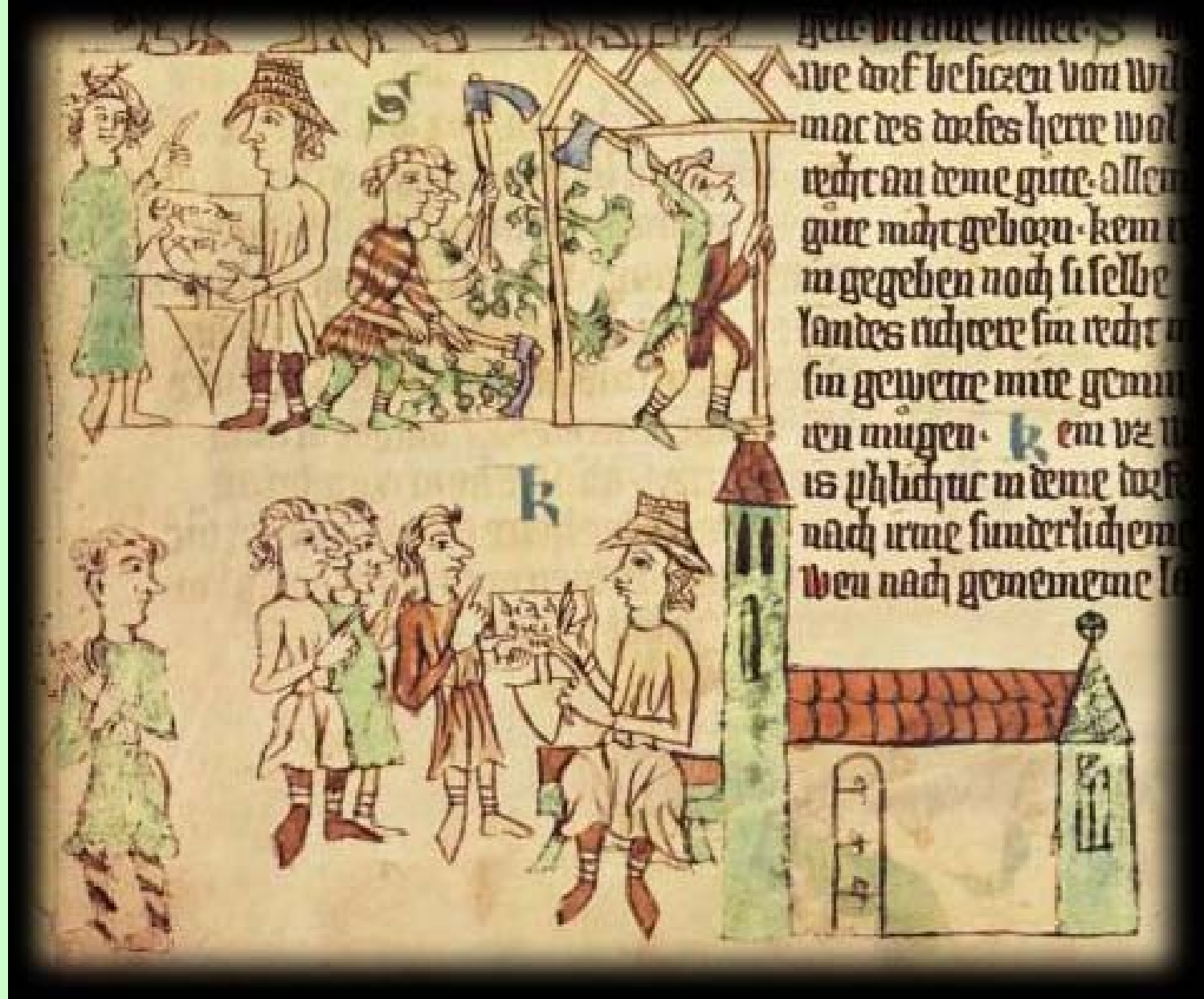
Středověká kolonizace

- **Příčiny** – přelidnění dosud osídlených ploch (zahuštění starého sídelního areálu)
  - potřeba nové půdy pro zemědělství
  - zlepšení klimatu a tím pádem životních podmínek v méně příznivých oblastech (vyšší teploty mezi lety 1100 –1300)
  - změna agrární výroby
- **Rozšiřování sídelních areálů** – postup do podhorských a vyšších poloh:
  - a) vnitrozemské pahorkatiny a vrchoviny
  - b) pohraniční hornaté oblasti
- **Odlesňování** –
  - a) získání sídelního prostoru
  - b) stavební materiál (dřevo)
  - c) volné plochy pro obdělávání zemědělských plodin
  - d) dobývání rud a hornictví: Jihlava, Kurná Hora – stříbro
Pootaví, Zlatohorsko – zlato

Německé právo

(ius teutonicorum)

- **Emfyteuze** (něm. **purkrecht**) – právo dědičné držby, které má původ v
  - a) holandském právu, jež přinesli kolonisté v pol. 12. století ze Saska
  - b) v právu franském, kterým se řídili kolonisté přicházející z jihu a západu
- **1213**: první doklad na Moravě – markrabě Jindřich Vladislav povolil užívání německého práva na statcích johanitů.
- **Dědičný nájem pozemků** – umožnil vlastníkovu získat za pronájem pozemků pevný příjem a nájemci možnost na nich hospodařit
  - cíl emfyteuze: motivace nájemce k obdělávání půdy
  - převedení naturálních dávek na peněžní rentu.
- **Základní nových vesnic** – olomoucký biskup **Bruno z Schauenburka** (1245-1281) na majetcích své diecéze založil okolo 120 vsí na německých právech.

Heidelberský rukopis Saského zrcadla: německá kolonizace na východ, kol. r. 1300.

Nahoře: lokátor (s kloboukem) přebírá zakládací listinu od vlastníka půdy

Dole: lokátor je zachycen již jako rychtář v jím založené vesnici.

Pozemkové vlastnictví

- **1189: Statuta Konráda Oty** – zákoník vyhlášený v Sadské
  - 1. bod: nenapadnutelná držba pozemkového majetku nobility

....“všechna hereditates („dědiny“ = pozemkové majetky), které urození muži drželi spravedlivě a v pokoji za Konráda Oty, mají držet i nadále ...“

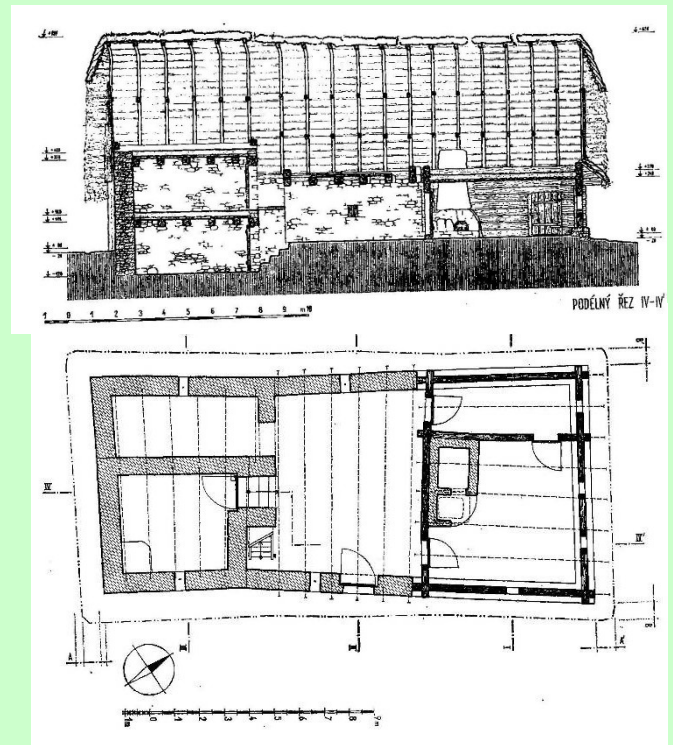
  - **1222**: nejstarší verze statut v listině pro šlechtu na Znojemsku
  - potvrzení: **1229**: listina pro Brněnsko
  - 1237**: listina pro Břeclavsko
- **1248/9** – vyvrcholil rozpor mezi starou beneficiární a novou pozemkovou šlechtou (povstání Přemysla II.)
  - šlechta vystupuje jako právně zajištěná vlastnická skupina
- **Za Václava I. (1205 – 1253)** – hradská soustava přestala ve své klasické podobě existovat

Zemědělství

- **13. stol. – kolonizace** neosídlených zemědělsky nevhodných ploch tzv. hvozdu a ve výše položených lesních oblastí vyvolal:
  - a) nárůst počtu obyvatelstva (sociální rozvrstvení)
  - b) hospodaření církevních institucí a šlechty
- **osidlování** neúrodných oblastí iniciovalo:
  - a) vznik specializovaného hospodářství (např. chov dobytka)
  - b) pěstování obilovin
  - c) těžbu a zpracování surovin (kovy, dřevo – stavebnictví)
- **rozvoj:**
  - a) pěstování plodin a organizace zemědělsky obdělávaných ploch
  - b) technického vybavení a technologie pracovních postupů

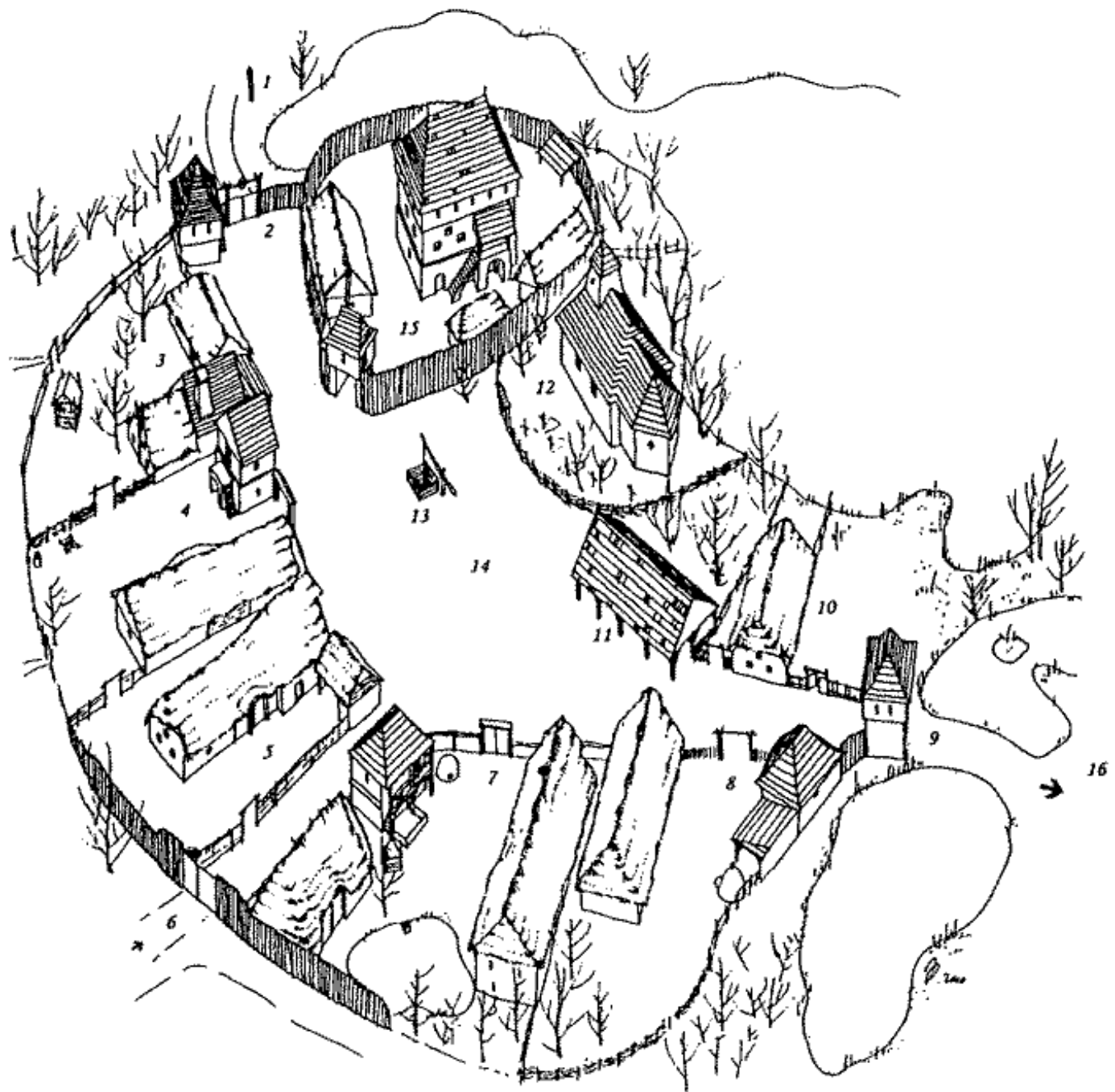
Sídliště

- **13. stol.** – rozptýlená raně středověká sídelní struktura byla postupně nahrazována **sítí kompaktních stabilizovaných vesnic**:
  - a) shlukové či plánovité uspořádání
  - b) pevně vymezené parcely a komunikační plochy
  - c) nově uspořádaná lánová plužina
- pole uzpůsobena regulovaným systémům obdělávání zákupní poddanské držby
- vsi a plužiny s pravidelným geometrickým uspořádáním
- rozšiřování zástavby
- trojprostorový dům (jizba – síň – komora)

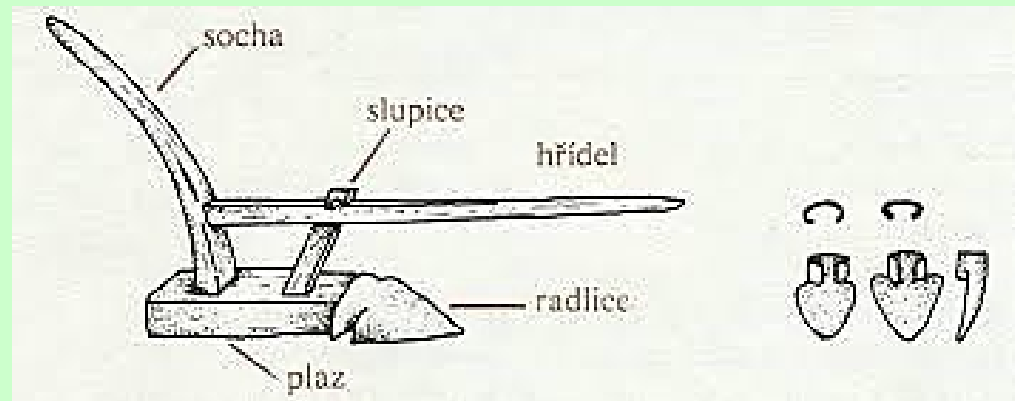
Pfaffenschlag u Slavonic

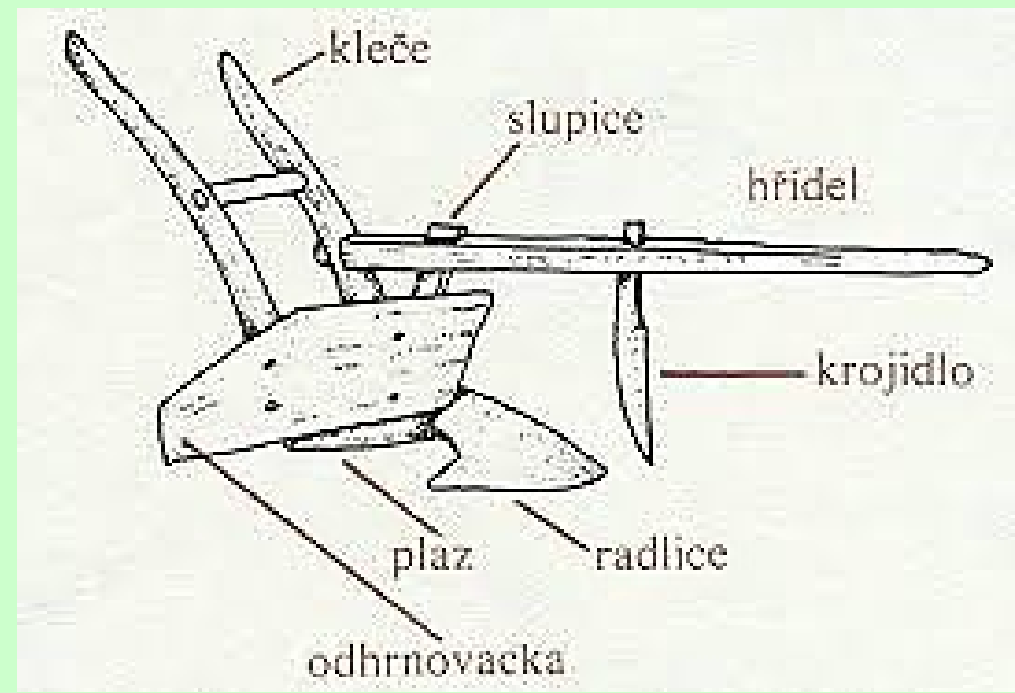

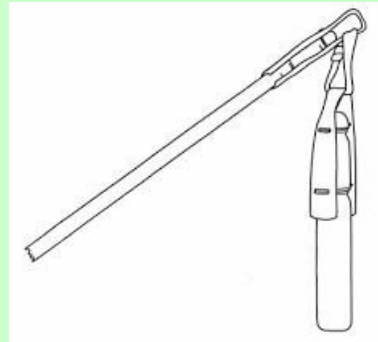
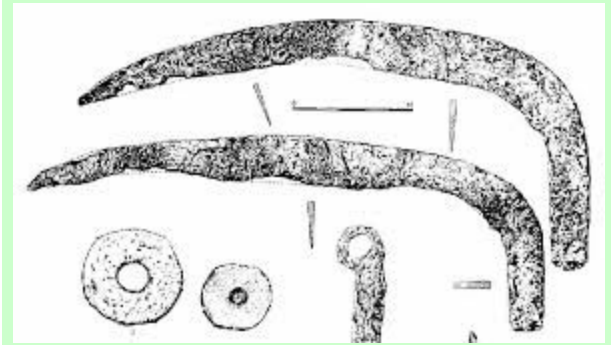
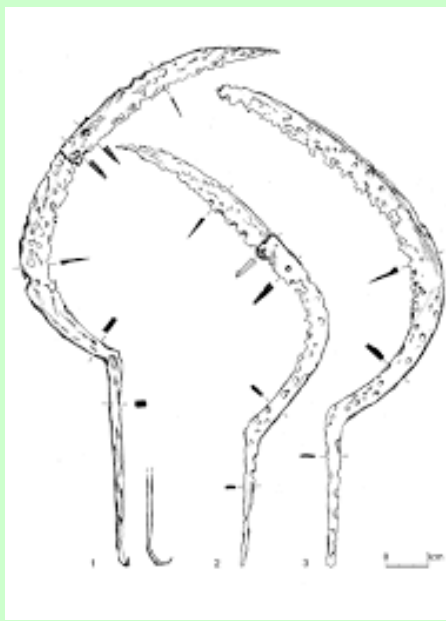

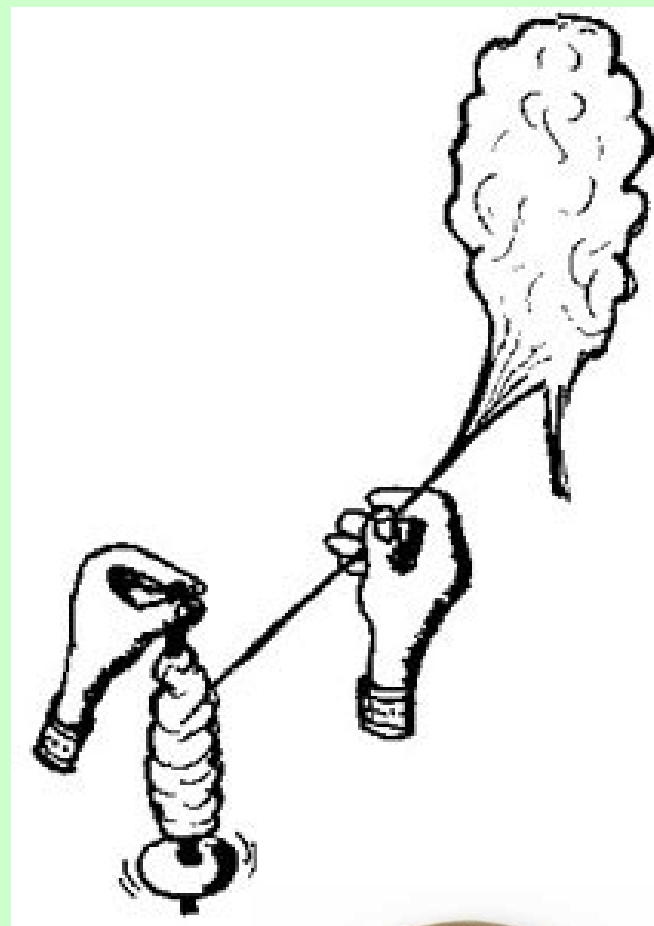
Rádlo (plazové)

Pluh

Zanikání vesnic

- **Těžba dřeva** – masivní odlesňování: eroze a znehodnocení orné půdy
- **Tepelné výkyvy** – **1430-1464**: razantní ochlazení způsobilo neúrodu a demografický regres
- **Rozšiřování šlechtického velkostatku** – efektivní podnikání ve velkém (obiloviny)
- **Války a vojenská tažení** – **konec 14. stol.**: markraběcí boje (Jošt – Prokop)
  - **první třetina 15. stol.**: husitské války
  - **2. pol. 15. stol.**: uherské války (Matyáš Korvín)
  - **1. pol. 17. stol.**: třicetiletá válka, 1/3 úbytek obyvatel
(švédská vojska)

První hrady

- **Stavba hradu** – souvisela s rozvojem dominií šlechty, přičemž držitelé hradů jsou totožní s vrstvou Landherren (dominis terrae).
- **Stavebník** – dříve: Přemyslovci jako majitelé veškeré půdy v zemi
  - v čele správy stáli předáci či bojovníci („družina“), jimž kníže přiděloval správní obvody: hradiště (beneficium)
  - hradiště s dřevohlinitými hradbami přestavována na hrady „přechodného typu“ a „kastely středoevropského typu“
  - panovník držel „**hradní regál**“ na veškerá opevnění
- **Počátky šlechty** – a) úřednické rody zcizovaly majetky správních úřadů (1189: Statuta Konráda Oty – svob. vlast. šlechty)
  - b) majetky udělovány jako doživotní výsluhová léna (bona deservita), která se měla vracet

Aristokracie

- **Nobilis** – od 40. let 12. stol.: v pramenech označení elity
  - z předních rodů spojených příbuzensko-klientskými vztahy (vybírali knížete)
- **Domines** – označení pro šlechtu 3/3 12. stol. (erby, kostely, predikáty)
- **Pán** (pagus – venkovský okrsek) – uctivé oslovení urozeného člověka (vládce, šlechtice)
- **Šlechta** (Geschlecht – rod) – od 13. st. na dědičném principu (alod–hereditas: svob. majetek)
- **Comes** – 12. stol.: hrabě, lat. obdoba správce župy (Uhry-komitáty): **prefekt** - praefectus
- **Castellaneus** – správce hradu ručil za obecný mír a velel vojsku v obvodu
  - organizoval vybírání daní ukládal zemské roboty
  - řídil hradské soudnictví
  - od pol. 12. stol.: zástupci a pomocníci kastelánů
    - lovčí (venatores)
    - vilikus (příjmy)
    - sklepmistr (cellarius) - pomocník vilika
    - hradská bába (avia) - tkalc. dílny

Panovník

- **Výstavba státu** – kombinuje dva principy:
  - a) **národní** (nadménové) – společenství vedené šlechtou
  - b) „**knížecí regnum**“ – institucionální uspořádání
    - České země: „regnum“ (království)
- **Vztah k zemi a vlastnictví** – kníže: právo odúmrti: „regál k zemi“
  - majitel veřejných prostor (bezpečnost)
  - nemohl legitimně vzít půdu svobodným
  - první český král: **1085**: Vratislav II. (ne dědičně)
  - lenní držba: dědičná: **1189**-Morava, **1222**-Čechy
  - do pol. 13. stol.: **princeps Bohemorum** („první“ z Č)
    - kolokvia: sjezdy (setkání) s předáky
  - od pol. 13. stol. – **rex Bohemiae** („král“ Čech)
    - zemské sněmy: inst. shromáždění (soudy, berně, mír, volba krále)

- **od 13. stol.** – panovnické statky:

„**státní**“ (korunní, menzální) – „**dominium generale**“

oblast panování nad majetky

a institucemi (hrady, města, kláštery)

„**privátní**“ (komorní) – „**dominium speciale**“: správa země ve spolupráci se šlechtou (stavy) prostřednictvím společných institucí (zemské soudy)

- **1212: Zlatá bula sicilská** – Fridrich II: potvrzení dědičné král. hodnosti P. O. I.
  - (VI. Jindřichovi potvrzena držba "Mocran et Mocran,,)
  - právo české šlechty na volbu svého panovníka.
  - právo investitury pražských a olomouckých biskupů
  - osvobození od povinností vůči říši
  - účast: na sněmech (Bamberk, Norimberk, Merseburk)
na římské korunovační jízdě (300 jezdců)

- **Přemysl Otakar II.** – vládce 4 „zemí“: Čech, Moravy, Rakouska, Štýrska (1253 – 1278)
  - vyvrcholení šlechtické teritorializace a národního práva
  - vládne jako rex Bohemiae et marchio Moraviae
- **Zemské úřady – zemský soud:** beneficiaries terrae (Pragenses)
  - nejvyšší komorník
  - nejvyšší sudí
  - zemský notář
  - nejvyšší purkrabí pražský
  - **Hejtman:** zastupoval nepřítomného panovníka
- **Dvorské úřady:**
  - hofmistr
  - dvorský sudí
  - královský kancléř

Vznik šlechty

- **11. a 12. stol.** – transformace hradske správy
  - vojenský způsob řízení vystřídala územní administrativa spojená s hrady
  - části družiníků přidělena půda za vojenské služby (ministeriálové)
- **12. stol.** – **primates terrae** – označení předních zemských velmožů (předáků)
  - **milites primi ordinis** – bojovníci prvního řádu, prazáklad vyšší šlechty
    - vstup do nejvyšší skupiny podmíněn působením u panovnického dvora
    - nejvyšší rodová elita: základ panského stavu
  - **milites secundi ordinis** – bojovníci druhého řádu, prazáklad nižší šlechty
  - šlechta stěhuje z center a správních hradišť do okolí a zakládá si vlastní dvorce s vlastnickými kostely: vznik nových lokálních středisek

- **Rodová hypotéza:** šlechta vzniká z předstátní kmenové elity
Vršovci – skupina oponující dlouhodobě Přemyslovcům

1172-1197: šlechta vyměňovala různé Přemyslovce
(nový pohled na roli šlechty)
- **Úřednická hypotéza:** šlechta získává postavení až v knížecím správním aparátu
nemá žádnou souvislost s dřívější kmenovou elitou
  - a) úřednické rody zcizovaly majetky správních úřadů
(1189: Statuta Konráda Oty – svob. vlast. šlechty)
  - b) majetky udělovány jako doživotní výsluhová léna
(bona deservita), která se měla vracet panovníkovi

- **Šlechta** – z něm. Geschlecht (rod – princip dědičnosti – až ve 13. stol.)
  - příslušností k centru: nositelka práva a organizovala vojsko
  - tvořila „soudně-úřednickou“ elitu
  - vlivem křesťanství se tento systém se transformoval do hierarchizované podoby v čele s panovníkem
  - podílela se na „výstavbě země“ (dvorce, kostely, trhy)
- **Nobilis** – v pramenech od 40. let 12. stol.: označení elity
  - nositelka politických konvencí, její špička nebyla početná
  - vybírala knížete jako symbol představitele státního celku
  - z předních rodů spojených příbuzensko-klientskými vztahy
- **Domines** – označení šlechty v poslední třetině 12. stol. (erby, kostely)
- poč. 13. stol. – teritorializace šlechty – výstavba dědičných dominií šlechty

Nejstarší šlechtické hrady

- **12. stol.** – Čechy: dva kamenné hradní donjony, které nebyly dílem panovníka
- **Přimda** – v pohraničním hvozdu ji zbudovali „nějací Němci“ a teprve 1121 ji dobyl kníže Vladislav I. a využíval k ochraně stezky do Bavor
- **Roudnice n. L.** – biskupský hrad založený v 80. l. 12. stol. (*curia*)
- **40. l. 13. stol.** – opuštěno výlučné právo panovníka na zakládání hradů
  - objekty vznikají odděleně od zemědělského osídlení a od vlastnických
- **Krašov** (Plzeň-sever) - Hrad založili před 1232 Hroznatovci.
- **Valdek** (Příbram) – založen kol. r. 1260.
- **Choustník** (Tábor) - založen po 1262.
- **Vízbürg** (Trutnov, A.Hejna) - 2. pol. 13. století; zánik 1447

Rezidenční dvory šlechty

- Specifický druh šlechtických sídel se správní a obrannou funkcí předcházející kamenné hrady (před r. 1250), vázaný na tribunové románské kostely.
- Nejstarší staví zeměpán a od pol. 12. st. se začínají objevovat i soukromé dvory šlechty a církve (více na Moravě, než v Čechách).
- **.1. Opevněné dvory či dvorce vložené do hradišť:**
  - sídla v zázemí správních hradů (služba panovníkovi - beneficium)
  - bez výrazné fortifikace, palisáda
- **2. Dvory mimo hradní okrsky v hradním zázemí:**
  - uvolnění z knížecí závislosti, vlastní pozemková držba
  - Litoměřice – dvůr Hroznaty, zakl. tepelského kláštera, u kostela P. Marie
  - Čimice – tvrz 6 km od Starého Města Pražského, 2.p.13. stol.
- **3. Venkovská sídla šlechty:** Přibyslavice, Hulín

Panská sídla

- **Proces teritorializace** – vzájemně provázaný proces vytváření panství, hradu a země.
- **12. stol.** – zformovala se česká šlechtická communitas jako urozená reprezentace země, která obklopovala panovníka („družina“)
- **20. I. 13. stol.** – zakládání prvních románských šlechtických a panovnických hradů: Křivoklát, Lohet, Brumov, Buchlov, Veverří, Zvíkov, Jindřichův Hradec, Strakonice a Blatná
- **2. pol. 13. stol.** – hrady se staly standardní součástí územní a politické struktury v českých zemích, podobně jako města
– vznikají tvrže jako sídla nižší šlechty (rytíři, vladykové)

Hrady

- Dle majitele – **královské**: zeměpanské stavěny panovníkem, mocenské opory
Bezděz, Bítov, Buchlov, Děvičky, Edelštejn, Cheb,
Křivoklát, Karlštejn, Landštejn, Pražský hrad, Loket,
Zvíkov, Vyšehrad
  - **biskupské**: církevní účely (soukromá sídla biskupa a arcib.)
Kadaň, Mírov, Kroměříž, Blansek, Rožnov
  - **šlechtické**: staví šlechta k ochraně panství; rodová sídla
nedosahovaly velkých rozměrů jako královské
(výjimka: jihočeské Příběnice patřící Vítkovcům)
Blatná, Bouzov, Český Krumlov, Duchcov, Helfštýn,
Jindřichův Hradec, Choustník, Kokořín, Kost,

Podle účelu

- **Hrady obytné** – obytná a reprezentativní funkce (komfort) včetně ochrany. Sídla panovníka, církevních představitelů, šlechtických rodů (Český Krumlov).
- **Hrady strážní** – malé fortifikace na uzlových místech země nebo panství, u říčních brodů nebo při obchodních stezkách. Měly zajistit ochranu místa, ale delší obrana se nepředpokládala (malý komfort bydlení; Louzek).
- **Hrady obranné (pevnostní)** – k zastavení protivníka, pro dlouhá obléhání. Tzv. refugia (kolonizační hrady) – útočiště a ochrana kolonizačních osad (kol. 1240: Morava – před Mongoly a Uhry. Od pol. 14. st. – opevněné kostely).
- **Hrady městské** – panovníka, šlechty nebo církve
Kadaň, Písek, Domažlice, Vyškov na Moravě.
- **Hrady lovecké** – spíše hrádky
– zázemí pro kratochvíle spojené s lovem zvěře.

Nejstarší šlechtické hrady

- **40. I. 13. stol.** – opuštěno výlučné právo panovníka na zakládání hradů
  - objekty vznikají odděleně od zemědělského osídlení a od vlastnických
- **Krašov** (Plzeň-sever) - Hrad založili před 1232 Hroznatovci. V první fázi horní hrad chrání věžice, v druhé je v dolním hradu doplněn bergfrit. V podhradí nalezen mlýn.
- **Valdek** (Příbram) - Palác v zadní části patří k nejstarší fázi. Bergfrit je podle J. Anderleho mnohem mladší.
- **Choustník** (Tábor) - založen po 1262.
- **Vízbürg** (Trutnov, A.Hejna) - 2. pol. 13. století; zánik 1447 - jako tzv. zavřený hrad; bergfrit.

TYPOLOGIE HRADŮ

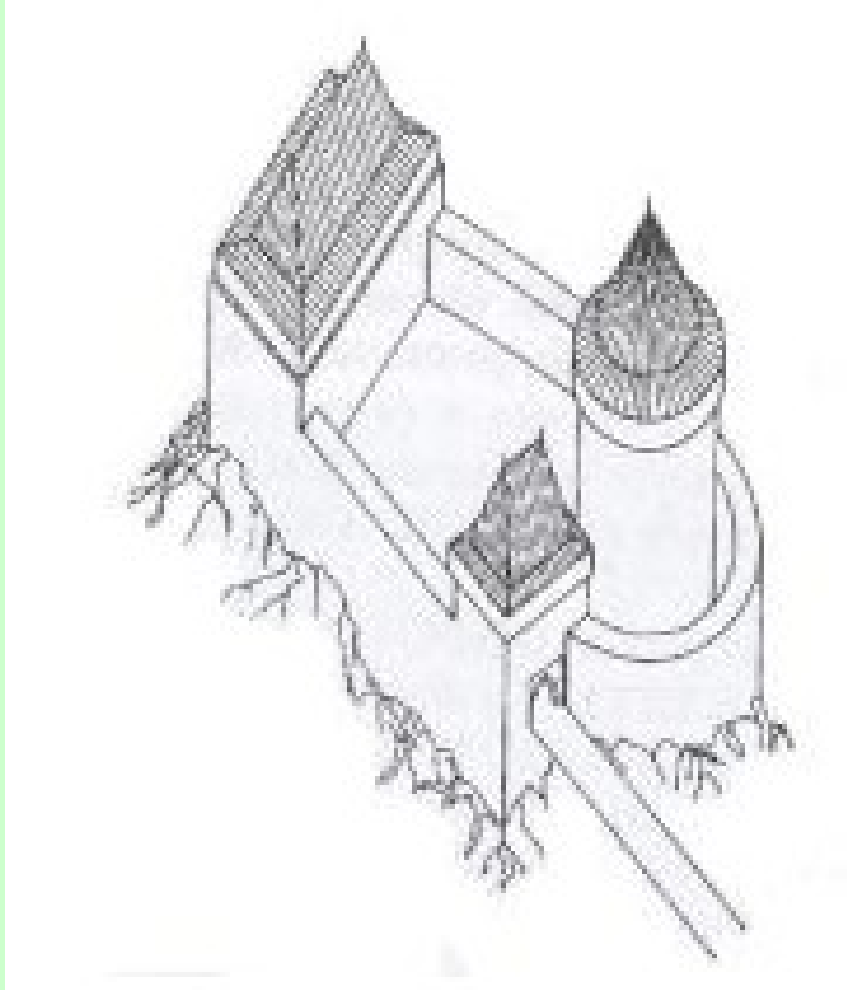
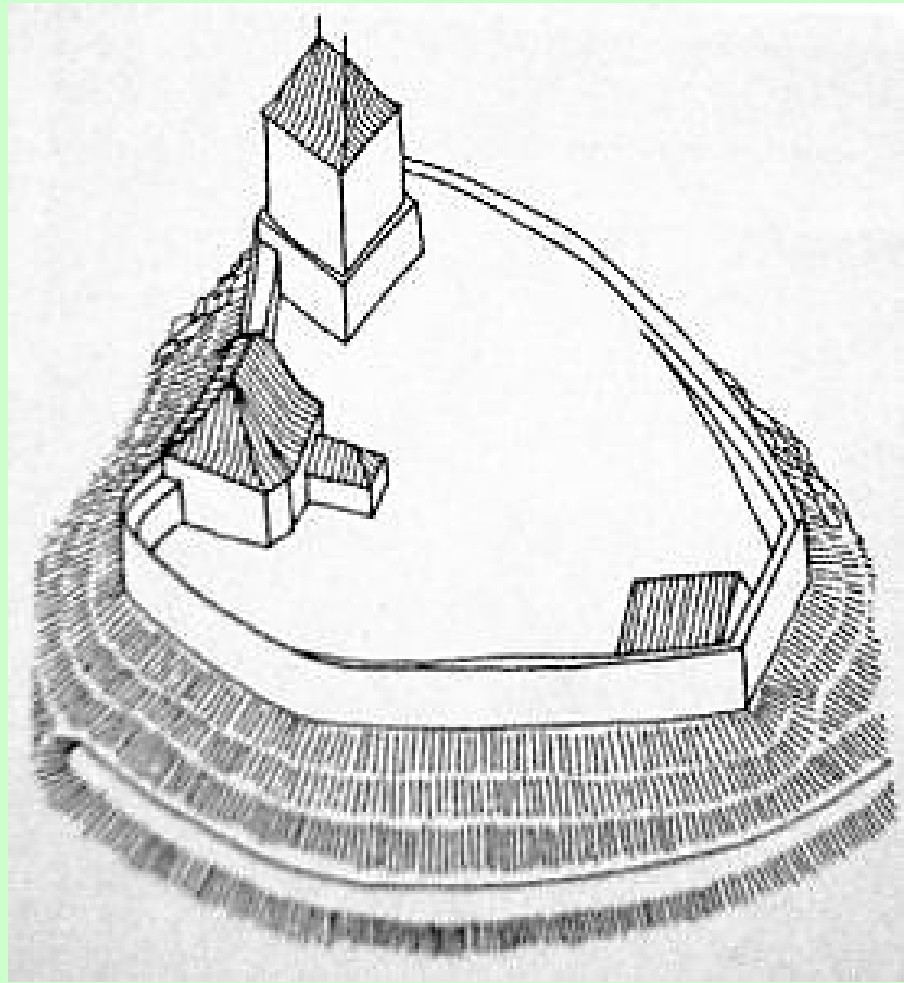
- Bergfritového typu
- Donjonového typu
- Přechodného typu
- Obvodová zástavba
- Kastelového typu – francouzský kastel
  - italský kastel
  - středoevropský kastel
- Bezvěžové hrady – s plášťovou zdí
  - středoevropský kastel
- Palácového typu (hlavní obranná stavba)
- Dvoupalácová dispozice
- Husitské hrady

Typologie podle T. Durdíka

- **Hrad begrfritového typu** - Bergfrit = útočištná věž, v Čechách většinou okrouhlá, přístupná jen z patra, v přízemí nejsou žádné otvory. Bergfrit měl v době nebezpečí poskytnout poslední útočiště, není určen k obývání a jeho prostory nejsou k tomuto účelu vybaveny. Základní dispozici tvoří věž, palác a hradba. Palác zaujímal nejchráněnější místo, bergfrit stál volně na nádvoří, nebo byl různým způsobem vevázán do hradby.

Lokality: Žebrák (přestavěn), Zvíkov (bergfrit s břitem).

- **Hrad donjonového typu** - Donjon = obytná věž, v Čechách nejčastěji čtverhranná. S donjonem se setkáváme v královském hradním stavitelství od samého počátku (Přimda). Rozlehlé prostory věže jsou vybaveny otopným zařízením (např. krby). Dispozici tvoří volně stojící obytná věž, ohrazená hradbou, do které může být vevázán např. vstupní objekt. Donjon tvoří hlavní obytnou a hospodářskou stavbu, ostatní zástavba má pomocný charakter. Donjon bývá přístupný (hospod. důvody) z přízemí (špatné pro obranu). Lokality: Přimda, Rábí (13 x 19 m), Pajrek (16 x 16 m), Týřov (zadní část), Zvíkov (stará část, bergfrit je mladší).³

Tvrz a hrádek

- **Tvrz** – oproti hradu kvalitativně nižší typ středověkého feudálního sídla
  - opevněné sídlo s vazbou na obytný areál (ve vsi)
- **Hrádek** – opevněné sídlo bez vazby na sídelní areál (na kopci; Kepkov)
- **Morava: hrádek** – dřevohlinité opevněné sídlo ve výjimečné poloze, bez vazby na hospodářské zázemí
- **Tvrziště** – zaniklá tvrz
- **Kestřany** (Písecko) - jedna z nejstarších dochovaných tvrzí
- **Semonice** (HK) - největší nálezový celek železných artefaktů (40% zemědělské nářadí, 5% řemeslné nářadí, 40% stavební železo, 10% militaria); v interiéru velké množství mazanice (spáleniště) - zřejmě dřevěná věž s kamenným základem; železné artefakty pocházejí patrně ze zánikového horizontu; neví se však kdy to bylo.
- **Tlesky** (Rakovník)

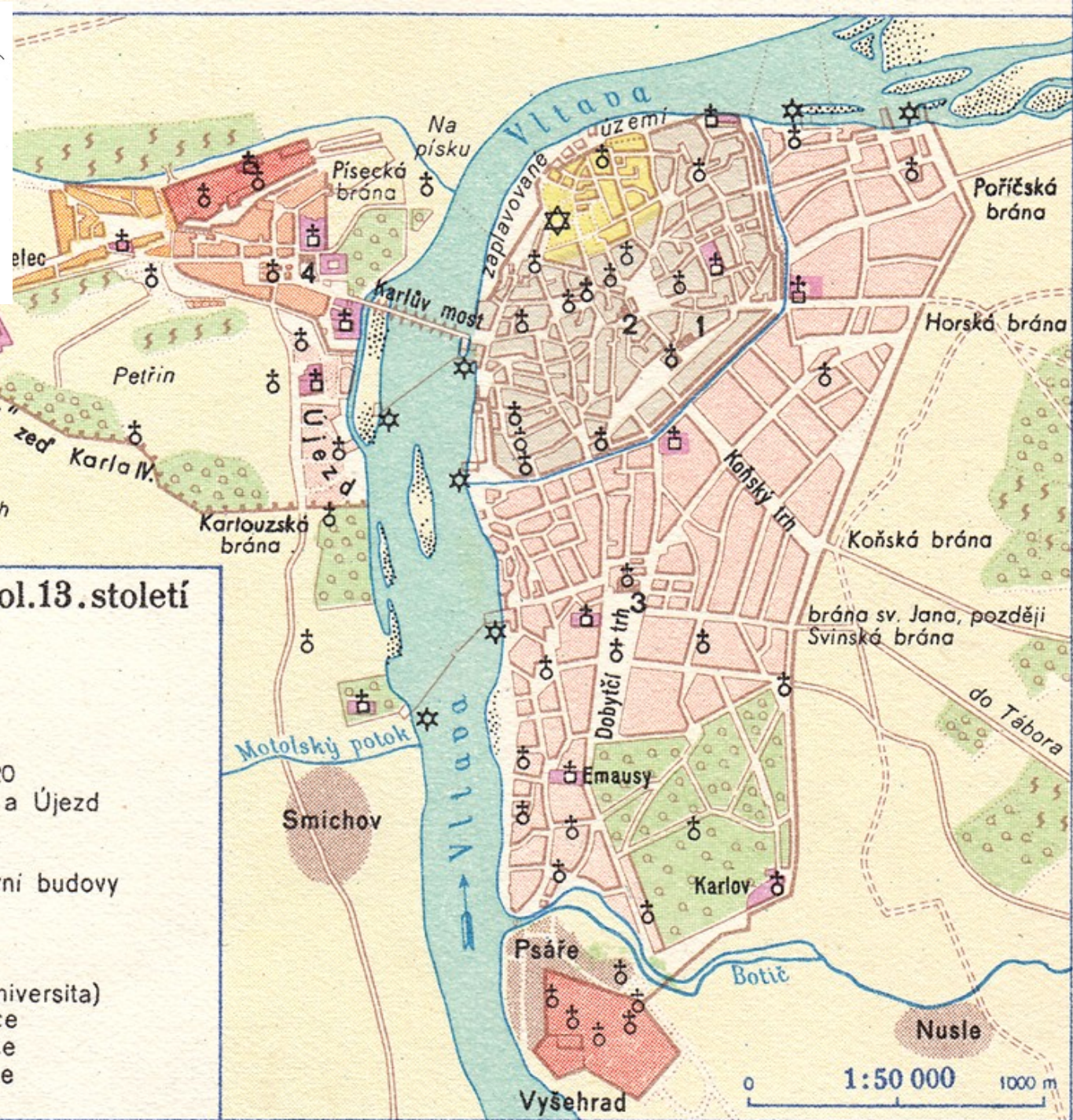
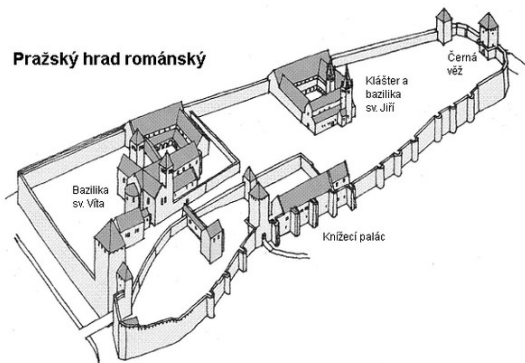
Urbanizace

- **Města** jsou samosprávná střediska opevněná hradbami a nadaná výsadami, která vznikla přerodem ze starších sídlišť nebo novým založením.
- **Středověké město** je specifickým typem sídla, které se vyvinulo během kolonizace a od ostatních sídel se odlišuje vysokou koncentrací obyvatelstva v určitém prostoru (hradby) a funkcemi:
  - a) hospodářskou (řemesla)
  - b) administrativní (královská, poddanská)
  - c) sociální (měšťanstvo)
  - d) kultovní (farní)
- **Institucionální město** – základní typ sídliště v Evropě, které disponuje privilegií (ne Byzanc, Rusko)
- **Urbanizace** – přesun obyvatelstva ze zemědělského zázemí do měst.
- **Urbanistika** – komplexní studium problematiky měst
  - multidisciplinární přístup (spolupráce s dějinami umění, p. péčí)

Transformace hradské soustavy

- **13. stol.** – nahrazena systémem královských hradů a měst
- **Města** – 2 způsoby založení:
  - 1) přeměna hradských center ve vrcholně středověká města:**
    - a) superpozice (Žatec, Hradec Králové, Litoměřice)
    - b) lokace v těsné blízkosti suburbia
    - c) translace daleko od původního centra (Stará a Nová Pízeň)
  - 2) lokace na zeleném drnu (Most, České Budějovice):**
    - a) královská města (České Budějovice)
    - b) méně významná centra (Most)
    - c) nezadřené lokace (Freyenstein: zánik 1260, trvání 30let)
    - d) hornická města

Pražský hrad románský

Gotická Praha od pol.13.století

- hrad
- vesnice
- Staré město
- Židovské město
- Menší město (1257)
- Hradčany (asi r. 1320)
- Nové město (1348) a Újezd
- zahrady a vinice
- kostel
- klášter a jiné církevní budovy
- synagoga
- mlýn
- hradby
- 1** Karolinum (1348 universita)
- 2** Staroměstská radnice
- 3** Novoměstská radnice
- 4** Malostranská radnice

0 1:50 000 1000 m

Institucionální město

- **Založení města** – mělo právní povahu a znamenalo propůjčení městských práv
- **Městský status** – vyžadoval královo povolení – tzv. **regál**:
  - a) zeměpanská – královská, markraběcí
  - b) nezeměpanská – biskupská, šlechtická
- **Podmínky**:
  - vznik organizovaných výrobních středisek: ekonomické předpoklady
  - existence stabilizovaného státu s centrální panovnickou mocí
  - zemský mír
  - existence právního řádu
- **Civitas** – označení města a jeho obyvatel (měšťané – cives)
  - termín původně označoval hrad v období před r. 1200 a pak právní město (prvně Opava 1224)

Vznik měst

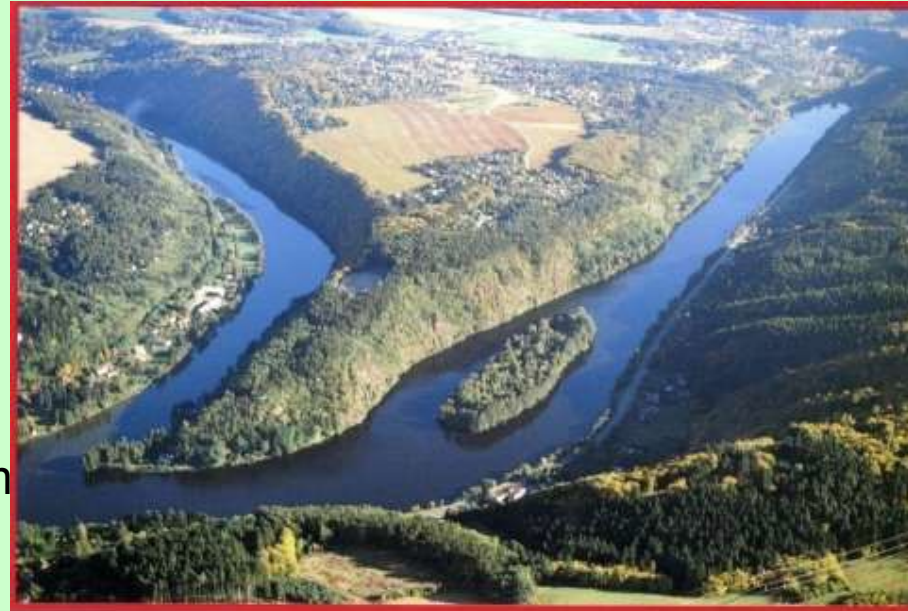
- Města vznikala v sousedství: a) centrálních hradů
b) klášterů – předkláštěří
c) biskupských sídel
- **Město** – společenství kupců, podnikatelů, nižších úředníků a řemeslníků, kteří měli zájem získat výsadní postavení při tržních místech
- **Sídelní aglomerace** – řada z nich měla výrazné městské rysy (tržiště, sídla kupců, čtvrti řemeslníků), ale neobdržela od panovníka právo k městské organizaci
- **Prvotní město** – u nás není vazba na pozdně antická města – vlastní vývoj
  - raně feudální předměstské aglomerace v 11. a 12. stol. přerůstají ve vrcholně středověká města
  - zárodečná města s různě vyvinutými funkcemi
  - F. Hofmann je nazývá lokační města nebo protoměsta

Kolonizační provizória z období lokace

- **Zemnice** – fungovaly jako sídelní jednotky v období počáteční výstavby města
Michna, P.: K poznání zakloubených obydlí doby velké kolonizace
In: Rodná země, Brno 1988, 222-284
- **Hradištsko u Davle** – výzkum M. Richter: 1958-1965
  - městečko (oppidum) plnilo funkci místního hospodář. střediska ostrovskeho kláštera
  - nejde o dvůr ale o lokalitu se soustředěním řemeslné výroby a obchodu
  - podobné lokality charakterizuje jako tržiště (villae nebo fora, loca forenses)
  - zánik v důsledku braniborského vpádu (po r. 1222)
- **zemnice** – hl. 1,5 – 2 m měly stěny vydřeveny (kůly, prkny, půkulatinami)
plocha: 15 – 20 m² čtvercový půdorys: d. 4-5 m i 8 m
jednoduchá sedlová střecha
ohniště: uprostřed či v rohu, vstup: rampovitý, schody

Sekanka

999 – klášter sv. Jana Křtitele na soutoku Sázavy a Vltavy, osazený benediktiny z bavorského Niederalteichu pod vedením opata Lamberta.

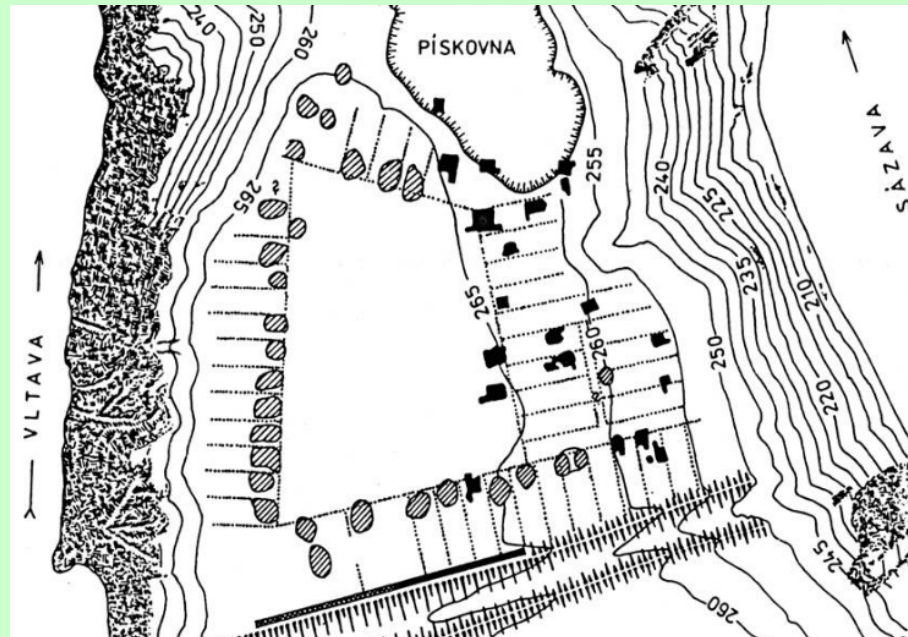

- Ostroh přetnut 2 hliněnými valy a příkopem mezi nimi městečko opevněné kamennou zdí (š. 1m) z lomových kamenů spoj. Maltou.

- Kolonizační osada Ostrovského kláštera (vznik i zánik ve 13. stol. – vpád Braniborů).

- Půdorys s řadou domů kolem náměstí (zachováno původní uspořádání)

- Kovářství, bronzařství, kostářství, motyky, hornická kladívka

Dělení měst

- **dle vrchnosti:**
  - a) města královská
  - b) města věnná (komorní –panovnická poddanská města)
  - c) poddanská - církevní (založena biskupem, kláštery)
    - šlechtická
- **dle velikosti:**
  - 1. velká: civitates
  - 2. malá: městečka – oppida
- **dle opevnění:**
  - 1. hrazená
  - 2. nehrazená
- **dle funkce nebo významu:**
  - 1. **hlavní města** – vykonávají všechny hlavní funkce: Praha, Brno a Olomouc
  - 2. **poddanská města** – hlavní funkce méně rozvinuté, někdy nejsou všechny
  - 3. **městečka** – značná redukce městských funkcí
  - 4. **města s dominantní funkcí** – horní (Kutná Hora), lázeňská (Poděbrady)
  - 5. **města revoluční** – vznikala za husitské revoluce – Tábor

Typologie měst

- Dle sociálně-ekonomické struktury (15. – 16. stol.):
  1. **řemeslnicko-zemědělská** – nízká úroveň řemeslné výroby a živností
    - malý rozvoj řemeslnické specializace a cechovní organizace (většina poddanských městeček)
  2. **řemeslnická** – pokrývaly poptávku po vlastních produktech z místního trhu
    - specializace (dominovaly potravinářská a oděvní odvětví)
    - výroba pro vzdálenější trhy (oblastní, zemský, zahraniční)
    - většina královských a vrchnostenských měst
  3. **exportní** – nejvyspělejší ekonomický typ, typickým rysem je rozvoj určitého odvětví, jehož výrobky získaly mimořádné odbytové možnosti na vzdálenějších trzích (Brumov, Český brod, Jihlava)
  4. **spotřební** – soustředění obyvatelstva s nárokem na spotřebu v rámci místního trhu – vliv na specializaci výroby a rozvoj obchodních živností (Praha, hornická – Jáchymov, Kutná Hora)
  5. **velkoobchodní** – Praha, Brno
  6. **hornická** – Jihlava, Stříbro, Zlaté hory

Městské právo

- Převzato z německých vzorů a neseno silnou vrstvou německých osídlenců.
- **Sever Moravy – vliv magdeburského práva**, jehož nejstarší stolicí se stal Uničov(asi 1213) a pak Olomouc, jejímž právem, byl r. 1256 nadán Přerov
  - od pol. 13. stol. se vytvářel okruh práva hlubčického, což je modifikace magdeburského práva.
- **Jižní Morava – vliv jihoněmeckých práv** (Vídeň, Enže)
  - hlavní okruhy vytvořilo Brno a Jihlava
  - do pol. 14. stol. fungoval okruh měnínský kolem městečka jihovýchodně Brna.
  - Hodonín převzal z práva uherského města Székesfehérváru díky královně Konstancii, manželce krále Přemysla Otakara I., která byla uherského původu (věno: břeclavská provincie).
- **Svody městského práva** - právní kniha brněnského písaře Jana z 2. pol. 15. let 14. stol.